

Наукові перспективи
Видавнича група

№ 11(52)

2025

НАУКА і ТЕХНІКА

серія: право, серія: економіка, серія: педагогіка,
серія: техніка, серія: фізико-математичні науки

СЬОГОДНІ

З Україною

в серці!

УДК 373.3.016:[3+94]:37.091.313

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11\(52\)-1498-1515](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11(52)-1498-1515)

Сухопара Ірина Геннадіївна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orsid.org/0000-0001-6330-7825>

ПОТЕНЦІАЛ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ У ВИВЧЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Анотація. Громадянська та історична освітня галузь має свою специфіку вивчення в початковій школі, що зумовлена віковими потребами, можливостями, інтересами молодших школярів. До факторів, які сприяють вивченню освітньої галузі в початковій школі, можна віднести природну допитливість, пізнавальну активність учнів, бажання дізнаватися нове, невідоме їм, зрозуміти навколишній світ, дізнаватися про минуле, робити «відкриття для себе». Викликають труднощі такі особливості психічного розвитку, як переважання наочно-образного мислення, недостатня сформованість логічного мислення, конкретність сприйняття часу, обмежений обсяг довільної уваги, образність і вибірковість пам'яті молодших школярів, що потребують адаптації змісту й методів навчання. Дослідницька діяльність враховує вікові особливості розвитку учнів, відповідає завданням вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі, має свої відмінності щодо специфіки мети, об'єктів, змісту, форм, методів дослідження. Одним із ефективних інструментів організації дослідницької діяльності з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі є дослідницькі завдання, які спонукають до осмислення зв'язку між минулим і сучасним, розуміння соціальних ролей, громадських норм, національних традицій. Дослідницькі завдання в початковій школі розуміємо як спеціально організовані педагогічні ситуації, в яких учень через спостереження, пошук, аналіз, порівняння та узагальнення самостійно (або під керівництвом учителя) відкриває нові для себе знання про навколишній світ, суспільні явища й закономірності, розвиває пізнавальну активність, критичне мислення, творчу ініціативу. Для учнів початкової школи пропонуються такі типи завдань з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі, що співвідносять з результатами вивчення освітньої галузі, логікою виконання дослідницьких дій: спостереження, опитування, пошук-аналіз джерел, порівняння, класифікація, послідовність, гіпотеза, моделювання. Потенціал дослідницьких завдань для вивчення змісту громадянської та історичної

освітньої галузі полягає у: вихованні ціннісних ставлень до народу, країни, їх історії; формуванні історичних уявлень, елементарного історичного і громадянського мислення; відповідності компетентнісному підходу; забезпеченні активного залучення школярів до пізнавальної активності у вивченні минулого; формуванні дослідницьких умінь; застосуванні знань у практичних ситуаціях; розвитку комунікативних і соціальних умінь; збагаченні емоційного досвіду молодших школярів.

Ключові слова: дослідницькі завдання, дослідницькі вміння, дослідницька діяльність, громадянська та історична освітня галузь, початкова школа.

Sukhopara Iryna Gennadiyevna PhD in Pedagogic sciences, Senior Lecturer at the Department of Elementary Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orsid.org/0000-0001-6330-7825>

POTENTIAL OF RESEARCH TASKS IN THE STUDY OF CIVIC AND HISTORICAL EDUCATIONAL FIELD IN PRIMARY SCHOOL

Abstract. The civics and history educational field has its own specifics of study in elementary school, which is determined by the age needs, capabilities, and interests of younger schoolchildren. Factors that contribute to the study of an educational field in elementary school include the natural curiosity, cognitive activity of students, the desire to learn new things, things unknown to them, to understand the world around them, to learn about the past, and to make «discoveries for themselves». Difficulties arise due to such features of mental development as the predominance of visual-figurative thinking, insufficient formation of logical thinking, concrete perception of time, limited volume of voluntary attention, imagery and selectivity of memory of younger schoolchildren, which require adaptation of the content and methods of teaching. Research activities take into account the age-related characteristics of students' development, meet the tasks of studying civic and historical educational subjects in primary school, and have their own differences in terms of the specifics of the goal, objects, content, forms, and research methods, which are due to the humanitarian nature of the educational field. One of the effective tools for organizing research activities in the course of studying civic and historical educational field is research tasks that encourage understanding of the connection between the past and the present, understanding of social roles, social norms, and national traditions. Research tasks in elementary school are understood as specially organized pedagogical situations in which a student, through observation, search, analysis, comparison, and generalization, independently (or under the guidance of a teacher) discovers new knowledge about the world around him, social phenomena, and patterns, develops cognitive activity, critical thinking, and creative initiative. For

elementary school students, the following types of tasks are offered for studying civics and history educational field, which correlate with the results of studying the education field, and the logic of performing research actions: observation, survey/interview, search and analysis of sources, comparison, classification, sequence, hypothesis, and modeling. The potential of research tasks for studying the content of the civic and historical educational field lies in: fostering value attitudes towards the people, the country, and their history; forming historical ideas, elementary historical and civic thinking; compliance with the competency-based approach; ensuring the active involvement of schoolchildren in cognitive activity in studying the past; forming research skills; applying knowledge in practical situations; developing communicative and social skills; enriching the emotional experience of younger schoolchildren.

Keywords: research tasks, research skills, research activities, civic and historical educational field, elementary school.

Постановка проблеми. Вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі є педагогічно значущим процесом, оскільки саме в цьому віці закладаються основи національної свідомості, почуття власної ідентичності, приналежності до своєї держави та поваги до її історії. Разом з тим ця освітня галузь є складною для сприйняття молодшими школярами через абстрактність історичних понять і необхідність осмислення суспільних явищ. Учитель має шукати шляхи, які б робили навчальний матеріал емоційно близьким, життєво зрозумілим і практично значущим для учнів. У цьому контексті дослідницька діяльність виступає ефективним інструментом активізації мислення, самостійного пошуку знань, розвитку допитливості й формування власних суджень учнів. Одним із способів її організації в початковій школі є дослідницькі завдання, які дають можливість поєднати знання, цінності та діяльність, залучити емоційну сферу, сприяють становленню активної громадянської позиції молодшого школяра. Виконання дослідницьких завдань дозволяє учням самостійно знаходити інформацію в предметах побуту, знаряддях праці, історичних пам'ятках, які їх оточують, порівнювати побут, традиції, події минулого і сучасного, розуміти причинно-наслідкові зв'язки історичних подій, формувати ціннісні орієнтири поваги до держави, її символів, традицій, історії, культури і прав людини, усвідомлювати власну роль у громадянському суспільстві. Проте вчителі початкових класів часто стикаються з труднощами у відборі змісту та моделюванні таких завдань відповідно до вікових можливостей і потреб учнів. Автори підручників для організації дослідницької діяльності переважно обирають природничий матеріал для проведення дослідів, експериментів, а історична складова залишається поза увагою. Недостатньо також розроблено методичні аспекти

вивчення історії в початковій школі, інтеграції дослідницької діяльності у зміст громадянської та історичної освітньої галузі. Актуальним постає питання вивчення потенціалу дослідницьких завдань у вивченні громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі, обґрунтуванні способів організації дослідницьких завдань для формування громадянських та історичних знань, умінь і цінностей молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення громадянської та історичної освітньої галузі розглядається в контексті громадянської освіти, національно-патріотичного виховання в роботах науковців І. Беха, К. Журби, О. Пометун, О. Сухомлинської, К. Чорної. У дослідженнях учених розкриваються ціннісні аспекти, формування громадянськості, громадянської компетентності. В дослідженнях педагогів О. Пометун, Т. Магдич, Т. Ремех, Т. Смагіної подаються сутність, структура, зміст громадянської компетентності як здатності людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства.

Окремі аспекти формування громадянської компетентності, національної ідентичності як основних завдань вивчення освітньої галузі висвітлені в напрацюваннях дослідників М. Горват, О. Кузьми, Н. Лалак, К. Попович, О. Поліщук. Загальні методичні питання вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в межах викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі висвітлено в працях Н. Бахмат, Н. Бібік, Т. Гарачук, Т. Гільберг, М. Єпіхіної, О. Кравчук. Автори наголошують на важливості добору завдань з реальним життєвим змістом, впровадженні інтегрованого, дослідницького, діяльнісного, компетентнісного підходів, організації проєктної діяльності, створенні освітнього середовища. Різні аспекти організації дослідницької діяльності в початковій школі розкрито в роботах О. Нікітіної, М. Михай, І. Раєвської, як навчально-дослідницьку діяльність учнів описують Т. Мієр, Н. Лалак, В. Демешкевич, С. Ніконова, як організацію навчального середовища в роботах О. Савченко, Т. Чернецької. Науковцями і практиками окремо висвітлюються питання формування дослідницьких умінь як результату дослідницької діяльності молодших школярів. Так в роботах С. Буднік, О. Вознюк, О. Нікітіної, Н. Падун, С. Свічкарьов представлені структура, види дослідницьких умінь, етапи їх формування в учнів початкової школи. Різні способи організації навчально-дослідницької діяльності, такі як проєкт, міні-дослідження, дослід, екскурсія подаються в напрацюваннях Н. Бібік, Т. Гільберг, Н. Дикої, О. Марченко, Т. Ситник, К. Черненко, проте автори пропонують для вивчення та організації дослідження переважно природничий зміст. Питання застосування дослідницьких завдань, визначення їх особливостей, видів з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі недостатньо представлені в науковій і методичній літературі.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі та обґрунтуванні потенціалу дослідницьких завдань, визначенні їх особливостей та видів для вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Громадянська та історична освітня галузь має свою специфіку вивчення в початковій школі, що зумовлена віковими потребами, можливостями, інтересами молодших школярів. До факторів, які сприяють вивченню освітньої галузі в початковій школі, можна віднести природну допитливість, пізнавальну активність учнів, бажання дізнаватися нове, невідоме їм, зрозуміти навколишній світ, дізнаватися про минуле, робити «відкриття для себе» [1, С. 35]. Емоційна сприйнятливості молодших школярів сприяє формуванню почуття гордості за Батьківщину, поваги до державних символів, традицій і видатних особистостей. У цей період активно формується моральна сфера, зокрема почуття справедливості, обов'язку, співпереживання, що є основою для розвитку громадянських якостей. Соціальна спрямованість дитячої діяльності зростає завдяки прагненню до спільної роботи, що полегшує засвоєння норм співжиття та правил поведінки в суспільстві. Особистісне зростання у цьому віці пов'язане з становленням почуття власної гідності, що виховує патріотизм, формує почуття приналежності до своєї країни, народу. Таким чином, вікові психологічні особливості учнів 1–4 класів створюють природне підґрунтя для формування у них початкових уявлень про суспільство, державу, історію та загальнолюдські, національні цінності.

Вікові особливості психічного розвитку учнів початкової школи зумовлюють не лише потенційні можливості, а й певні труднощі у вивченні громадянської та історичної освітньої галузі. Такими особливостями є переважання наочно-образного мислення, яке обмежує здатність дітей до абстрагування та узагальнення складних історичних і соціальних понять. Абстрактні поняття «держава», «громада», «епоха», «відповідальність», «справедливість», «культура» залишаються складними для розуміння учнями. Недостатня сформованість логічного мислення ускладнює розуміння причинно-наслідкових зв'язків між подіями минулого та сучасністю.

Ускладнює засвоєння історичних знань конкретність сприйняття часу молодшими школярами. У цьому віці діти ще не володіють розвиненим абстрактно-часовим мисленням, тому їм складно усвідомлювати віддалені історичні події, розуміти хронологічні проміжки та послідовність епох. Для учнів початкової школи поняття «давно», «сто років тому» чи «в майбутньому» мають радше емоційний, ніж логічний зміст, що ускладнює побудову цілісної історичної картини. Школярі сприймають час через конкретні події, образи, дії або особисті переживання, тому ефективною є опора на наочність, розповіді, історії з життя конкретних людей, сімейні чи місцеві приклади, життєві

ситуації, порівняння «тоді і тепер», «у нашій родині», «у нашому місті». Водночас конкретність сприйняття часу зумовлює потребу у поетапному формуванні хронологічних уявлень: від розуміння доби, тижня, року – до усвідомлення історичних періодів.

Обмежений обсяг довільної уваги призводить до швидкої втомлюваності, що знижує ефективність засвоєння навчального матеріалу, насиченого історичними фактами. Увагу школярів привертає все яскраве, нове, несподіване, що вимагає матеріалу, що викликає інтерес, невеликого за обсягом, зміни подачі інформації. Особливості пам'яті молодших школярів (образність і вибірковість) можуть спричиняти фрагментарність знань та труднощі у відтворенні хронологічних послідовностей. Таким чином, вікові психологічні особливості молодших школярів потребують адаптації змісту й методів навчання, які б відповідали рівню їхнього психічного розвитку та забезпечували поступовий перехід до складніших форм пізнання соціальної і історичної дійсності.

Значний потенціал для вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі має дослідницька діяльність, яка впливає на пізнавальну, ціннісну, емоційну, соціальну сфери розвитку молодших школярів, сприяє активному засвоєнню знань не шляхом репродуктивного запам'ятовування, а через самостійне відкриття нової інформації, що підвищує мотивацію до навчання та формує стійкий пізнавальний інтерес. Залучення дітей до спостереження, аналізу історичних фактів, пошуку інформації про події рідного краю, видатних особистостей, власну родину допомагає їм усвідомити зв'язок між минулим і сучасністю, формує емоційно-ціннісне ставлення до історичних і громадянських явищ. Через участь у міні-дослідженнях, проєктах, рольових іграх учні набувають досвіду практичного застосування знань у соціальних ситуаціях, виявляють самостійність, ініціативність.

Дослідницька діяльність під час вивчення громадянської та історичної освітньої галузі буде спрямована не лише на здобуття фактологічних знань, а передусім на осмислення соціальних явищ і формування ціннісного ставлення до них.

На відміну від досліджень у природничих чи математичних дисциплінах, де головним є виявлення закономірностей об'єктивного світу, у соціальних, історичних дослідженнях школярі зосереджуються на вивченні людини, суспільства, взаємин і моральних норм. Такі дослідження мають виражений гуманістичний і виховний характер, оскільки передбачають емоційно-ціннісне осмислення подій і вчинків, саме через співпереживання й особистісне включення діти засвоюють зміст історичних і громадянських понять.

Дослідницька діяльність у цій сфері передбачає колективну взаємодію – обговорення, спільне прийняття рішень, що формує комунікативні та соціальні компетентності.

Відмінність організації дослідницької діяльності з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі полягає в специфіці мети, об'єктів, змісту, форм, методів дослідження, що зумовлені гуманітарним характером освітньої галузі та віковими особливостями здобувачів початкової освіти. *За метою* дослідницька діяльність учнів спрямовується на формування ціннісних ставлень до себе, інших, Батьківщини, її минулого, культури, традицій українського народу, власної ідентичності, активної, відповідальної особистості з почуттям належності до своєї держави й народу. *За змістом* дослідницька діяльність спрямована не на вивчення природних об'єктів чи явищ, а на осмислення соціального досвіду, історичних подій, традицій, культури, норм поведінки, загальнолюдських, національних, громадянських цінностей. Зміст таких досліджень базується на темах, що близькі та зрозумілі учням – сім'я, родина, школа, місцева громада, рідне місто чи село, державні символи, видатні українці. *Об'єктами* для дослідження є не тільки реальні матеріальні предмети історичної спадщини, що оточують учнів (пам'ятки історії, архітектури, мистецтва, історичні події, видатні особистості, традиції народу), а і соціально-історичні явища, людські взаємини, мотиви вчинків. *За методами організації* дослідницької діяльності провідними є спостереження соціальних ситуацій, історичних об'єктів під час екскурсій до музеїв, пам'ятних місць, експедицій для пошуку артефактів, аналіз документів (книжки, фото, предмети старовини) і усних джерел (розповідей батьків, місцевих старожилів), інтерв'ювання, моделювання історичних подій.

Методи мають частково-пошуковий, проблемно-пошуковий, інтерактивний і рефлексивний характер, спрямований на розвиток мислення, оцінних суджень і морального вибору. *За формами організації* діяльності переважають колективні, групові та парні види роботи, такі як спільне обговорення, прийняття рішень, рольові ігри, міні-проекти, екскурсії, зустрічі з представниками громади, відомими людьми, воїнами ЗСУ. Такі форми сприяють соціалізації, формуванню навичок співпраці, що є складовою громадянської компетентності та допомагають спільно з учителем, однокласниками висувати припущення, порівнювати результати досліджень, формулювати висновки, виконувати завдання, що викликають труднощі. *За способами організації* дослідницької діяльності надається перевага практичним видам роботи молодших школярів – дослідницькі завдання, проекти, створення макетів історичних або місцевих об'єктів (фортеці, замки, вулиці міста), складання мап, створення лінії часу (народних свят, історії сім'ї, України, іграшки), класного музею, інсценування історичних подій, розкопки артефактів, ділові ігри, веб-квести та інше.

Результати вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі: встановлювати зв'язки між подіями, діяльністю людей та її результатами у часі, пояснювати значення пам'ятних для себе та інших

громадян України дат (подій); працювати з різними джерелами соціальної та історичної інформації, аналізувати зміст джерел, критично оцінювати їх; узагальнювати інформацію з різних джерел, розповідаючи про минуле і сучасне; представляти аргументовані судження про відомі факти та історичних осіб, а також про події суспільного життя; аналізувати культурно-історичні основи власної ідентичності, визнавати цінність культурного розмаїття [2] співвідносяться з дослідницькими вміннями учнів. Представимо їх на схемі.

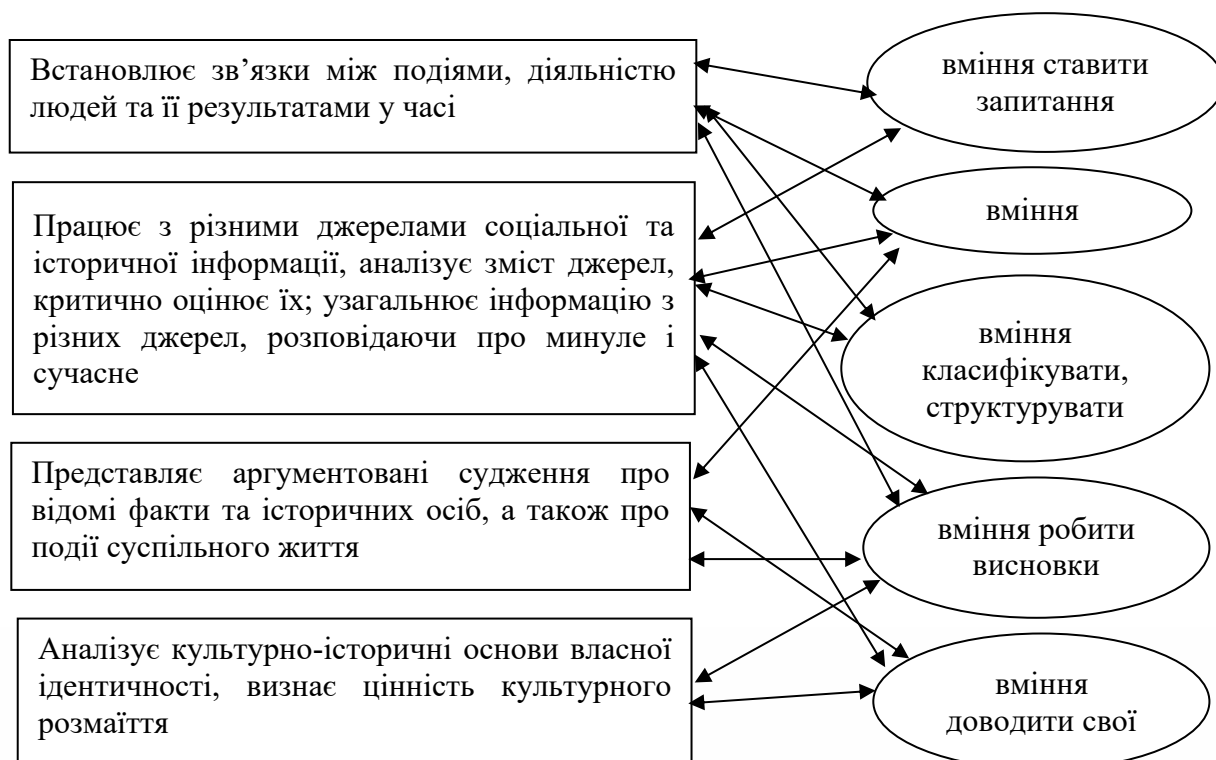

Рис. 1. Схема співвіднесення результатів вивчення громадянської та історичної освітньої галузі та дослідницьких умінь учнів 1-4 класів

Дослідницькі вміння в контексті нашого дослідження розуміємо як сукупність інтелектуальних, практичних, емоційних дій для вирішення завдань дослідницького характеру. Щодо видів дослідницьких умінь учнів початкової школи погоджуємося з думкою педагога О. Савенкова, чия класифікація відповідає логіці наукового дослідження і віку дітей молодшого шкільного віку.

Автор визначає такі види дослідницьких умінь, як: бачити проблеми; ставити запитання; висувати гіпотези; давати визначення поняттям; класифікувати; спостерігати; проводити експерименти; робити висновки й умовиводи; структурувати матеріал; пояснювати, доводити і захищати свої ідеї [3, С. 199].

Одним із ефективних інструментів організації дослідницької діяльності у ході вивчення громадянської та історичної освітньої галузі є дослідницькі завдання, які спонукають до осмислення зв'язку між минулим і сучасним, розуміння соціальних ролей, громадських норм, національних традицій, формують дослідницькі вміння.

Науковці розглядають дослідницьке завдання як: «завдання, що передбачають залучення учнів до самостійних власних спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки предметів і явищ дійсності, доходять певних висновків, пізнають закономірності» (М. Пентилюк) [4, С. 69]; «письмову або усну інструкцію вчителя, яка спрямовує діяльність учнів на ретельне обстеження й вивчення конкретного об'єкта (явища, процесу) з метою з'ясування його ознак (якостей, характеристик, властивостей тощо)» (Т. Мієр) [5, С. 150]; «проблемне завдання, яке передбачає вивчення певних фактів та явищ, актуалізацію знань про них з метою вироблення й систематизації суб'єктивно нової інформації про дійсність» (К. Степанюк) [6, С. 297]. Дослідницькі завдання в початковій школі розуміємо як спеціально організовані педагогічні ситуації, в яких учень через спостереження, пошук, аналіз, порівняння та узагальнення самостійно (або під керівництвом учителя) відкриває нові для себе знання про навколишній світ, суспільні явища й закономірності, розвиває пізнавальну активність, критичне мислення, творчу ініціативу. Важливим аспектом дослідницького завдання в початковій школі є те, що у ході практичних дій (спостерігає, фіксує результати, порівнює, робить узагальнення, висновки) відбувається відкриття нового для школярів, формуються ціннісні ставлення, збагачується емоційно-чуттєвий досвід.

Дослідницькі завдання з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі забезпечують цілісне поєднання пізнавального, діяльнісного та ціннісного компонентів навчання, спрямовують учнів не лише на засвоєння готових знань, а й на їх самостійне відкриття через активну взаємодію з інформацією, подіями, предметами, людьми та власним досвідом. Дослідницькі завдання з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі розуміємо як спеціально організовані педагогічні ситуації проблемного характеру, у яких учень через спостереження, пошук, аналіз, порівняння та узагальнення самостійно (або з допомогою вчителя) відкриває нові для себе знання про історичні та суспільні явища, закономірності, осмислює їх, що формує громадянську компетентність, власну ідентичність, історичні уявлення, ціннісне ставлення до минулого і сучасності, країни, народу, розвиває пізнавальні інтереси, мислення, креативність.

Науковці М. Князян, М. Пентилюк визначають види навчально-дослідницьких завдань за різними ознаками, переважно для старшокласників і студентів. Найбільш ґрунтовна і різноаспектна типологія дослідницьких

завдань для навчання української мови запропонована дослідником С. Омельчуком, який виокремлює види за формою організації виконання, за формою мовлення, за характером змісту навчального матеріалу, за характером розумової діяльності, за логічним прийомом, що покладений в основу дослідницького завдання, за способом формулювання умови завдання [7]. О. Савченко визначає для дослідницьких завдань у початковій школі три типи: дослідження-розпізнавання, дослідження-спостереження, дослідження-пошук. Вважаємо, що для учнів початкової школи цей спектр завдань з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі можна розширити і визначити види на основі логічних дій, що виконуються учнями і співвідносять з результатами вивчення освітньої галузі, дослідницькими вміннями. Опишемо такі види дослідницьких завдань.

Завдання-спостереження – навчальна ситуація, що спрямована на отримання інформації про зовнішні сторони, ознаки, властивості, відносини об'єкта, явища, процесу громадянського або історичного змісту в ході цілеспрямованого, планомірного, свідомого сприйняття з фіксацією результатів. Таким об'єктом для вивчення освітньої галузі є соціальні явища, норми, правила поведінки, історичні події, місцеві пам'ятки, обряди, символи. Такі завдання спрямовані не лише на отримання фактів, а на формування вміння бачити проблему, аналізувати соціальні явища, поведінку людей у навколишньому середовищі, здійснювати первинні узагальнення, робити висновки на основі власного досвіду. Учні можуть виконувати спостереження під час екскурсії в історичний, краєзнавчий, художній музей, відвідування громадських місць, віртуального туру до історичних пам'яток тощо. Важливо зацікавити учнів об'єктом спостереження, чітко визначити мету спостереження («Що ми хочемо дізнатися?»), запропонувати запитання, які спрямують напрям дослідження, схему для фіксації результатів спостереження (таблиця, малюнок, схема маршруту з зупинками для екскурсії, лінія часу для відображення послідовності подій, щоденник спостережень), допоміжні запитання для формулювання висновку. Чітка покрокова інструкція щодо виконання допоможе в організації самостійного дослідження. На перших етапах вчитель організує спостереження учнів, скеровує діяльність через уточнювальні запитання («Що помітили спільного?», «Чому це важливо для людей?»), під час обговорення результатів спостереження допомагає проаналізувати побачене, встановити причинно-наслідкові зв'язки, сформулювати висновки («Що дізналися?», «Як це впливає?», «Про що говорить минуле чи сьогодення нашої громади?»). Для узагальнення результатів спостереження можна створити спільну таблицю, схему, колаж фото або малюнків, використати цифрові ресурси (*Padlet, miro*). Завдання-дослідження з вивчення громадянської та історичної освітньої галузі забезпечують перехід від пасивного засвоєння знань до активного їх відкриття.

Це доступний і природний вид дослідницької діяльності, який сприяє розвитку допитливості, емоційно-ціннісного ставлення до історичних і громадянських явищ, формує основи критичного мислення.

Завдання-опитування/інтерв'ю – навчальна ситуація, що спрямована на збір соціальної або історичної інформації в ході постановки запитань респондентам (членам родини, представникам громади, захисникам України, місцевим старожилам, історикам, археологам тощо) для з'ясування фактів, думок, традицій чи ставлення до певних подій. Такі завдання поєднують елементи соціального дослідження і комунікативного навчання, сприяють усвідомленню соціального досвіду громади, виховують повагу до досвіду старших поколінь, формують відповідальність, емпатію, навички спілкування, діалогу. В ході виконання завдань-опитувань учні набувають вмінь аналізувати, узагальнювати отриману інформацію, робити висновки, формується власне ставлення, погляди на події, явища, проблеми, ідеї щодо їх вирішення. Вчитель зацікавлює учнів провести опитування, пояснює і формулює мету на початковому етапі, спільно визначають коло респондентів, розробляють запитання для опитування, які мають бути простими, конкретними, зрозумілими, без оцінних суджень, обговорюють правила проведення інтерв'ю (чемність, уважність, доброзичливість, чіткість формулювання запитань), обирають способи фіксації відповідей (за сучасних умов доцільними є аудіо, відео) та представлення результатів (розповідь, презентація, постер, інфографіка). Для узагальнення результатів учитель може організувати спільне обговорення, коли будуть представляти відповіді, порівнювати, визначати спільне і відмінне, формулювати узагальнені висновки («Що нового дізналися?», «Як це пов'язано з нашим життям, громадою, історією?»), представляти власну позицію «Я зрозумів, що ...», «Я дізнався, чому наша громада цінує...», «Я розумію, чому українці відзначають свято». Для збору і представлення результатів можна використовувати цифрові інструменти *Forms, Padlet, Mentimeter, Jamboard*. Завдання-опитування/інтерв'ю забезпечують перехід від простого засвоєння знань до їх осмислення через живий досвід спілкування. Вони сприяють розвитку допитливості, комунікативної компетентності, історичної емпатії, громадянської свідомості молодших школярів. Саме через інтерв'ю учні бачать людину як носія історії та культури, а себе – активним членом суспільства.

Завдання-пошук-аналіз джерел – навчально-пізнавальна ситуація, що спрямована на самостійне виявлення, добір, вивчення, аналіз інформаційних джерел (текстових, візуальних, матеріальних, просторових, цифрових, художніх), що містять відомості про суспільні явища, історичні події, постаті, норми життя. Такі завдання сприяють формуванню первинних умінь інформаційного пошуку, критичного осмислення фактів та побудові власних висновків на

основі різних типів даних. Учитель формулює проблему або запитання, що потребує аналізу, окреслює доступні і безпечні джерела інформації (ілюстрації, невеликі за обсягом тексти, дитячі енциклопедії, цифрові ресурси *Google Search, Kiddle, Kidrex*, художні твори), учні здійснюють добір необхідних матеріалів, шукають інформацію в навчальному середовищі, визначають ключові факти, суттєві ознаки. Ефективними для роботи з джерелами є графічні організатори, які допомагають визначати головне, формулювати думку.

Узагальнення знайденої інформації школярі представляють у вигляді відповідей на запитання, коротких висновків, усних повідомлень. Важливо зробити узагальнений висновок «Які джерела виявилися більш інформативними?», «Як отримана інформація допомогла зрозуміти подію?».

Виконання завдань сприяє формуванню вмінь працювати з джерелами інформації, використовувати для вирішення проблем, визначати головне, розвиває логічне, критичне мислення молодших школярів.

Завдання-порівняння – навчально-пізнавальна ситуація, що спрямована на зіставлення двох або більше об'єктів, подій, явищ історичного, соціального змісту з метою виявлення подібностей і відмінностей між ними. Такі завдання стимулюють аналітичне мислення, розвивають уміння структурувати інформацію, бачити причинно-наслідкові зв'язки, виділяти головне, формують здатність розуміти зміни в часі, цінувати досвід поколінь, робити висновки для сьогодення.

Для виконання завдання вчитель обирає два об'єкти для порівняння (події, явища, символи, традиції, способи життя, поведінкові ситуації, знаряддя праці, предмети одягу, побуту, іграшки, книжки), формулює мету порівняння, пропонує зображення об'єктів для порівняння (фото, малюнки, текст, відео, предмети), критерії (ознаки) для порівняння (зовнішній вигляд, призначення, матеріал, час, місце, роль, учасники, наслідки) для учнів 1-2 класів (у 3-4 класах учні можуть самостійно визначати ознаки для порівняння), таблицю або діаграму Вена для заповнення. Важливо підвести школярів до формулювання висновку за допомогою запитань «Які риси є головними?», «Що спільного?», «Що зберіглося?», а також допомогти зробити ціннісний, узагальнений висновок «Що це говорить про наш народ, його побут, культуру, життя, цінності?», «Чому важливо знати минуле?», «Чому важливо зберігати і передавати традиції?».

Завдання-порівняння допомагають розвивати аналітичне, логічне, історичне мислення молодших школярів, не просто запам'ятовувати факти, а самостійно відкривати зв'язки між часами, традиціями, соціальними явищами, знаходити закономірності, розуміти зміни в суспільстві, культурі, побуту, традиціях, усвідомлювати спільності людей різних часів і народів, виховувати повагу до минулого, історії, як цінності народу, держави.

Завдання-класифікація – навчальна ситуація, що спрямована на систематизацію об'єктів, подій, фактів, явищ, предметів, понять соціального та історичного змісту за певними ознаками (спільними рисами, властивостями), що дозволяє глибше зрозуміти сутність явищ і встановити зв'язки між ними. Такі завдання допомагають формувати вміння виділяти істотні ознаки, групувати за критеріями, узагальнювати результати, розвивати логічне, системне мислення, виховувати ціннісне ставлення до історичної спадщини. Учитель добирає об'єкти для класифікації (історичні події, символи, свята, традиції, культурні явища, предмети побуту, герої, видатні діячі, поведінкові ситуації), визначає критерії класифікації (за часом, місцем, призначенням, способом, суспільною роллю), для кращого розуміння понять бажано надати наочні, візуальні матеріали (ілюстрації, малюнки, світлини, тексти, фрагменти спогадів, розповіді), учні ознайомлюються, аналізують надані матеріали, виокремлюють ознаки, за якими можна об'єднати або розподілити предмети, формують схему, таблицю, «дерево класифікації», пояснюють свій вибір. Для узагальнення важливо зробити висновок за допомогою запитань «Які зв'язки ми помітили між цими предметами, традиціями?», «Чому важливо вміти впорядковувати історичні події чи вчинки?». Для індивідуального виконання завдань можна скористатися цифровими платформами *Wordwall*, *LearnsngApps*, *Canva*, *Classtools.net*, *Jamboard*, які пропонують ігрові вправи, інтерактивні картки, інтерактивні «дерева» чи таблиці класифікацій. Дослідницькі завдання-класифікації допомагають формувати вміння аналізувати, систематизувати інформацію, орієнтуватися в подіях, соціальних ролях і цінностях суспільства, розуміти, що всі явища взаємопов'язані.

Завдання-послідовність – навчальна ситуація, що спрямована на встановлення логічної, часової, змістової послідовності подій, явищ, дій, процесів у громадянському та історичному розвитку суспільства, що дає можливість учням усвідомити взаємозв'язки між ними і закономірності їх змін. Такі завдання передбачають вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, логічно впорядкувати інформацію, усвідомлювати зміну подій у часі, осмислювати які наслідки мають події чи дії. Для виконання завдання вчитель формулює проблемне запитання («Як змінювалося життя української родини?», «Як святкували Різдво в різні часи?», «Як змінювалися герб і прапор України?»), пропонує фрагменти подій, малюнки, тексти, світлини, які потрібно впорядкувати в логічній послідовності. Учні обговорюють логіку подій, аргументують вибір послідовності, створюють власну коротку відповідь, розповідь за встановленою послідовністю, формулюють висновки. Можна запропонувати варіант створення власної лінії часу, зазначивши символами, піктограмами, малюнками, ілюстраціями послідовність певних подій на основі їх дослідження.

Для виконання завдань можна використати: цифрові інструменти *LearningApps* (завдання «упорядкуй події»), *Wordwall* («пазли часу»), *Nearpod* (цифрова хронологія), *Timetoast*, *Canva* для створення; STEM-елементи для створення лінії часу з LEGO або картонних блоків, коробок, де кожен блок – подія або дія; ігрові форми «Хронологічна естафета», «Історичне доміно», «Хто перший складе історію», «жива», мотузкова лінія часу. Завдання на встановлення послідовності допомагають формувати хронологічне, логічне, причинно-наслідкове мислення школярів, вміння аналізувати, порівнювати події, предмети, особистості, будувати логічні ланцюжки, усвідомлювати зміну подій у часі.

Завдання-гіпотеза – навчальна проблемна ситуація, яка спрямована на формулювання передбачення, припущення щодо можливих причин, наслідків, способів пояснення історичних або громадянських явищ, що перевіряється шляхом спостереження, аналізу фактів, обговорення або моделювання ситуацій. Такі завдання передбачають, що школярі не отримують готового рішення, знання, а самостійно висувують припущення і на основі дослідження приходять до власних висновків, допомагають прогнозувати, перевіряти, аргументувати, доводити думку на основі фактів, розвивають вміння критично осмислювати інформацію, ставити запитання «Чому?», «Що буде, якщо...?», «Як це вплине...?», усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки у соціальних та історичних процесах, стимулюють пізнавальну ініціативу учнів, допомагають усвідомити, що знання є результатом дослідження, а не готовою істиною. Учитель створює проблемну ситуацію, яка не має однозначної відповіді, разом з учнями формулює дослідницьке запитання («Чому люди об'єднуються в громади?», «Чому українці обрали синьо-жовтий прапор?», «Що було б, якби українці не мали власних символів?», «Що було б, якби не існувало правил у громаді?»), школярі пропонують власні припущення, які записуються на дошці або у спільному цифровому полі (*Padlet*, *Jamboard*, *miro*). Для перевірки гіпотез використовують спостереження, історичні факти, документи, карти, відео, ілюстрації, фотографії, тексти, проводять групові обговорення, моделювання ситуацій, рольових ігор, аналіз документів для з'ясування, яка гіпотеза підтвердилася, яка – ні, і чому. Для узагальнення школярі роблять висновок або коротке повідомлення «Ми з'ясували, що ...». Для виконання можна запропонувати ігрові форм «Детективи історії», «Мисливці за правдою», рольові обговорення, розгляд ілюстрації, картини, світлини з зображенням життя давньої громади і обговоренням запитання «Чому жителі зібралися на раду? Що могло бути причиною? Що може свідчити про це?» або «Припустіть, у якій час зроблена світлина? Які ознаки на це вказують?». Завдання-гіпотези допомагають формувати вміння працювати з джерелами різного типу (текстові, візуальні, усні свідчення), встановлювати зв'язки між фактами, аргументувати

власні здогадки, спираючись на факти, що розвиває логічне, критичне мислення молодших школярів, формує власні погляди.

Завдання-модельовання – навчальна ситуація, що спрямована на створення учнями уявної або матеріальної умовної (спрощеної) моделі історичного або соціального явища, події, ситуації з метою дослідити її сутність, структуру, причини, наслідки. Такі завдання розвивають творче, прогностичне, системне мислення, уміння відтворювати, реконструювати історичну дійсність, аналізувати факти, пояснювати перебіг подій, явищ, запам'ятовувати події, «проживати» історію, усвідомлювати соціальні ролі, розуміти цінності та наслідки рішень людей у різні часи. Учитель обирає подію, ситуацію або соціальну проблему, яку можна відтворити в предметній, графічній, візуальній, цифровій, символічній, рольовій, сюжетній моделі, визначає тип моделі (у 3-4 класі молодші школярі самостійно пропонують ідеї для створення моделі та обирають її вид), формулює дослідницьке запитання («Як жили люди в місті Київської Русі?», «Як проходив день у школі 100 років тому і сьогодні?», «Як зберегти історичну пам'ять?»). Учні отримують або самостійно ведуть пошук інформації про явище (текст, відео, розповідь, ілюстрація, фото, карти), обговорюють всі елементи створення моделі (учасники, події, правила, умови, атрибути, предмети), створюють модель, відтворюють, «програють» її за допомогою рольової гри, симуляції подій, групових дій, інсценування, спостерігають, як змінюється ситуація залежно від вибору учасників, роблять проміжні висновки, аналізують («Що відтворено правильно?», «Що виявилось складним?», «Які причини й наслідки побачили?»). Для формулювання висновків важливо відмітити «Чому подія або ситуація важлива?», «Що вона розкаже про життя людей?», «Які цінності були властиві людям, часу?». Для проведення рефлексії можна запропонувати обговорити запитання: «Що відчували, коли виконували ролі?», «Який висновок про поведінку людей можете зробити?», «Що б ви змінили, якби були учасниками справжніх подій?».

Варіантами моделей може бути рольова гра, дискусія, ділова гра, предметно-графічна модель міста Київської Русі, козацького поселення, побудова макета з кубиків, паперу, конструктору Lego або в цифровому середовищі (Canva, Google Slides – візуальні моделі, Tinkercad, SketchUp – 3D-макети історичних об'єктів, особистостей), модель «музею класу» тощо. Завдання-модельовання допомагають формувати вміння аналізувати, прогнозувати, узагальнювати, робити висновки, сприяють активному «зануренню» молодших школярів в історію, громадське життя, розвивають ініціативність, комунікабельність, креативність.

Можемо визначити потенційні можливості у вивченні громадянської та історичної освітньої галузі дослідницьких завдань, оскільки вони:

- виховують ціннісне ставлення до історії рідного краю, держави, традицій, культури українського народу, повагу до національних героїв, що є основою формування загальнолюдських, національних, громадянських цінностей;

- сприяють формуванню історичних уявлень, елементарному історичному і громадянському мисленню – школярів вчать аналізувати, порівнювати події та явища на доступному їм віку рівні, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, що є базовими інтелектуальними операціями для розуміння суспільних процесів та історичного розвитку;

- відповідають компетентнісному підходу – забезпечують цілісне поєднання пізнавального, діяльнісного і ціннісного компонентів навчання, спрямовують на самостійне відкриття нового для себе через активну взаємодію з інформацією, подіями, людьми і власним досвідом, що сприяє формуванню не лише знань, а і вмінь, способів мислення, цінностей, особистісних якостей;

- забезпечують активне залучення школярів до пізнавальної активності у вивченні минулого – пошук інформації, обробка фактів, ознайомлення з джерелами, формулювання власних висновків стимулюють внутрішню мотивацію, що є важливою умовою ефективного засвоєння змісту громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі;

- формують дослідницькі вміння – ставити запитання, бачити проблеми, висувати гіпотези, спостерігати, порівнювати, класифікувати, виділяти головне, структурувати, узагальнювати, робити висновки, доводити власні ідеї, працювати з різними типами джерел, розпізнавати факти й судження, критично оцінювати достовірність інформації, що є основою розвитку мислення, мовлення, інформаційної грамотності, як складової громадянської компетентності;

- орієнтують учнів на застосування знань у практичних ситуаціях – аналіз соціальних явищ, моделювання громадянських ролей, вивчення минулого і сьогодення громади сприяють формуванню здатності переносити здобуті знання у власний соціальний досвід;

- сприяють розвитку комунікативних і соціальних умінь – проведення інтерв'ю, опитувань, виконання досліджень у парах або групах, розподіл ролей, узгодження думок, представлення та обговорення результатів допомагає опановувати навички співпраці, комунікації, толерантності, самостійності, ініціативності, на демократичних принципах, набувати соціальний досвід;

- збагачують емоційний досвід, розвивають емоційну сферу молодших школярів – участь у дослідженнях, які стосуються історії родини, школи, громади, формує емоційне ставлення до минулого, почуття патріотизму, причетності та відповідальності, що є складовою громадянської активності.

Висновки. Вивченню громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі сприяє дослідницька діяльність, яка враховує вікові

особливості розвитку учнів, відповідає завданням вивчення освітньої галузі, має свої відмінності щодо специфіки мети, об'єктів, змісту, форм, методів дослідження. Дослідницькі завдання, як спеціально організовані педагогічні ситуації проблемного характеру, у яких учень через спостереження, пошук, аналіз, порівняння та узагальнення самостійно (або з допомогою вчителя) відкриває нові для себе знання про історичні та суспільні явища, закономірності, осмислює їх, що формує громадянську компетентність, власну ідентичність, історичні уявлення, ціннісне ставлення до минулого і сучасності, країни, народу, розвиває пізнавальні інтереси, мислення, креативність є ефективним інструментом вивчення освітньої галузі. Доцільними вважаємо для вивчення освітньої галузі в початковій школі завдання для спостереження, опитування/інтерв'ю, пошуку-аналізу джерел, порівняння, класифікації, встановлення послідовності, висунення гіпотез, моделювання. Потенціал дослідницьких завдань для вивчення змісту громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі полягає у: вихованні ціннісних ставлень до народу, країни, їх історії; формуванні історичних уявлень, елементарного історичного і громадянського мислення; відповідності компетентнісному підходу; забезпеченні активного залучення школярів до пізнавальної активності у вивченні минулого; формуванні дослідницьких умінь; застосуванні знань у практичних ситуаціях; розвитку комунікативних і соціальних умінь; збагаченні емоційного досвіду молодших школярів.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці системи дослідницьких завдань для вивчення громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.

Література:

1. Раєвська І. М. Дослідницька діяльність як засіб активізації пізнавального інтересу молодшого школяра. *Таврійський вісник освіти*. 2011. № 4. С. 31–36.
2. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2025).
3. Свічкарь С. Сутність та структура дослідницьких умінь молодших школярів. *Вісник українсько-туркменського культурно-освітнього центру*. 2019. С. 197–199.
4. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / за ред. М. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2013. 149 с.
5. Мієр Т. І. Організація навчально-дослідницької діяльності молодших школярів: монографія. Кіровоград: ФО-П Александрова М. В., 2016. 424 с.
6. Степанюк К. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи як проблема педагогічної науки. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип.3. С. 292–312 с.
7. Омельчук С. Тезаурус основних видів дослідницьких завдань. *Дивослово*. 2012. № 4. С. 2–6.

References:

1. Raievska I. M. (2011) Doslidnytska diialnist yak zasib aktyvizatsii piznavalnoho interesu molodshoho shkoliara [Research activity as a means of activating the cognitive interest of a younger schoolchild]. *Tavriiskyi visnyk osvity – Taurian Bulletin of Education*, 4, 31–36 [in Ukrainian].
2. Derzhavny`j standart pochatkovoyi osvity` [State standard of primary education] (2018, February 21) Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 21 lyutogo 2018 r. #87 Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Svichkar S. (2019). Sutnist ta struktura doslidnytskykh umin molodshykh shkoliariv [The essence and structure of research skills of younger schoolchildren]. *Visnyk ukrainsko-turkmenskoho kulturno-osvitnoho tsentru – Bulletin of the Ukrainian-Turkmen Cultural and Educational Center*, 197–199 [in Ukrainian].
4. Pentyliuk M. (Eds.). (2013). *Slovnyk-dovidnyk z ukrainskoi linhvodydaktyky* [Dictionary-dictionary of Ukrainian linguistics]. Kyiv : Lenvit [in Ukrainian].
5. Miier T. I. (2016) *Orhanizatsiia navchalno-doslidnytskoi diialnosti molodshykh shkoliariv* [Organization of educational and research activities of junior schoolchildren]. Kirovohrad: FO-P Aleksandrova M. V. [in Ukrainian].
6. Stepaniuk K. (2018) Formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly yak problema pedahohichnoi nauky [Formation of research skills of future primary school teachers as a problem of pedagogical science]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific notes of the Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*. Vyp.3, 292–312 [in Ukrainian].
7. Omelchuk S. (2012) Tezaurus osnovnykh vydiv doslidnytskykh zavdan [Thesaurus of basic research tasks]. *Dyvoslovo – Miracle*, 4, 2–6 [in Ukrainian].